

VERRE VADERS

Marina Jarre

Verre vaders

Met een voorwoord van Marta Barone

Uit het Italiaans vertaald door Philip Supèr

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *I padri lontani*. I Grandi Tascabili
Bompiani

© 1987, 2020 Marina Jarre

© 2022 Nederlandse vertaling Philip Supèr /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Omslagbeelden © Trevillion

Foto auteur © ADP Foto Panato

NUR 302

ISBN 978 90 284 5226 8

www.wereldbibliotheek.nl

De halsstarrige afstand

Marta Barone

Marina Jarre is altijd een groot, niet-aflatend raadsel geweest. Wat kan er gebeurd zijn dat haar zo bijzondere romans en haar unieke stem, koel en aftastend, maar ook ironisch, teder, rauw en ongelooflijk alert op het leven en details van het leven – dit allemaal, dit allemaal samen – het verstrijken van de jaren niet hebben overleefd? Waarom wordt ze niet beschouwd, behalve dan door enkele kenners, als een van de grote schrijvers van het naoorlogse Italië? Toeval, pech (in een brief aan een vriend beklagt ze zich – met haar bekende ironie, maar ook wel licht geërgerd – erover dat ze altijd dingen schrijft op het verkeerde moment: korte verhalen toen die niet in de mode waren, ‘traditionele’ romans toen het experimentele de boventoon voerde in het literaire domein, autobiografische stukken toen niemand daarvoor belangstelling had), de ‘strengte gereserveerdheid’, waarover Claudio Magris het heeft in een artikel in de *Corriere della Sera* van 2015, die haar ertoe heeft aangezet altijd op de achtergrond te blijven, ver weg van literaire en mondaine kringen, boekpresentaties te mijden, eigenlijk alles te mijden wat niet direct te maken had met het schrijven en de worsteling van het schrijven, het enige wat haar als auteur belang inboezemde. Wat ook de verklaring moge zijn van de stilte die over haar is neergedaald, misschien is het nu tijd om het stof weg te vegen en Marina Jarre, die in 2016 over-

leed, de plaats in de Italiaanse literatuur terug te geven die ze verdient.

Verre vaders, dat oorspronkelijk verscheen bij uitgeverij Einaudi in 1987, dus halverwege haar oeuvre, is waarschijnlijk haar belangrijkste werk. Het is een boek dat is geschreven met nauwelijks enig uitzicht op publicatie. In de loop van vele jaren is het voortdurend herzien, tot er een magistrale zuiverheid was bereikt, met de woorden en zinnen gepolijst als steentjes in een snelstromende bergbeek – in haar brieven heeft ze het vaak over het spel van het verplaatsen van beschouwende alinea's en hoofdstukken, alsof het gaat om kaarten die ze steeds herschikt om de juiste plek voor ze te vinden, onder het meest gunstige licht. Zij noemde het 'mijn autobiografie', maar zoals alle grote boeken overstijgt en verpulvert het conventies en etiketten. Het is bovenal een intense speurtocht naar de eigen identiteit, een werk waarin het verleden wordt herschapen in een geserreerde montage van vaak los van elkaar staande beelden, die zich uiteindelijk, zoals bijvoorbeeld ook in *Geheugen, spreek* van Vladimir Nabokov of in veel romans van Annie Ernaux, aaneenvoegen tot een organisch geheel van een indrukwekkende volledigheid.

Alsof ze de lezer plaatjes uit een toverlantaarn laat zien, begint Jarre het verhaal van haar zeer bijzondere leven te vertellen door dan weer hier en dan weer daar lichtvlekken te werpen op allerlei momenten van haar kindertijd. Daarbij beweegt ze voortdurend met soepele gratie heen en weer tussen werkwoordstijden (van de tegenwoordige tijd naar de verleden tijd, en van de verleden tijd weer naar de tegenwoordige) en tussen gebeurtenissen, die ze mengt, of kort aankondigt en dan vele bladzijden verder plotseling weer oppakt. Zo kan het gebeuren dat tijden en plaatsen, net als, zoals Cristina Campo schrijft, de beelden van het labyrint en de oceaan in

de poëzie van de mysterieuze Alexia Mitchell (een nooit opgehelderd pseudoniem), ‘voortdurend in elkaar over lijken te gaan en, zowel fluïde als in steen gehouwen, ons willen wijzen op het onontwarbare raadsel van het nu en altijd, van het onbestendige en het blijvende’.*

Marina, in de familie ‘Miki’ genoemd, werd in 1925 geboren in Riga als dochter van een Letse Jood, Samuel Gersoni, en een Italiaanse moeder, Clara Coïsson, die daar les gaf op een Italiaanse school, afkomstig was uit de waldenzen-valleien in Piëmont en een belangrijk vertaalster uit het Russisch is geworden voor uitgeverij Einaudi (ze zou werk vertalen van onder anderen Propp, Boelgakov, Tolstoj en Dostojevski). In haar kindertijd was de taal van Marina Gersoni, die na de Tweede Wereldoorlog de naam van haar echtgenoot, Jarre, zou gaan dragen, het Duits. Dat is de reden dat haar Italiaans soms een bepaalde onzekerheid vertoont, die wij in de kleine, eigenaardige ‘fouten’ hebben willen handhaven. Het is een probleem en gênant ongemak waarmee zij haar hele leven te maken heeft gehad, maar dat haar proza ook een intrigerende magie meegeeft: de onwerkelijkheid en intensiteit van de halve taal.

Het kleine meisje Marina observeert, en wel met een voor haar leeftijd opmerkelijk scherpe blik op zichzelf en op haar leefwereld. Ze observeert de volwassenen, met hun vaak onzinnige en melodramatische gedrag: ‘Volwassenen zijn niet bang, dat is het verschil tussen hen en mij. Ik weet niet of ze gelijk hebben om niet bang te zijn. Ze lopen op het ijs van de meren. Het ijs kraakt; wie verzekert die volwassenen dat het niet zal breken?’ Ze observeert, zonder hem ooit te leren kennen, de afwezige vader, die zo knap is als ‘een Arabische

* Cristina Campo, *Sotto falso nome*, Milaan, Adelphi 1998.

prins', die de hele nacht de deur uit is en overdag, sigaren met een goudkleurig bandje rokend, door het huis loopt in zijn kamerjas en op pantoffels. Ze observeert zichzelf: de oudere schrijfster Jarre evoceert, over een afstand van zestig jaar, met verbijsterende nauwkeurigheid de vreemde, onbegrijpelijke en ook wel bikkelharde gemoedsbewegingen van haar kindertijd, de jaloezie voor haar jongere zusje Sisi, de schaamte ('Er zijn eigenaardige opwellingen in mij, en ik ervaar ze met verbazing. Natuurlijk zijn het geen normale impulsen, maar wat maakt dat uit, [...] niemand mag erachter komen'), de verstandhouding met haar eigen lichaam, het pijnlijke besef van tekortschieten jegens haar moeder, die voor haar als klein meisje en later als puber de Rede en de moed vertegenwoordigt, maar ook de onrechtvaardige bestraffing, de bespottung van haar feilen en de woede die in Marina maar blijft groeien, in stilte en wanhoop, want het is een machteloze woede (tegenover volwassenen staan alle kinderen machteloos). Wat is de woede van een kind? Dit, zegt Jarre: 'Vóór mij strekt zich tot aan de horizon de zee uit, haar golvende beweging bevroren. Zo wit als ze is en vol ijskuilen, lijkt ze moeilijker te doorkruisen dan 's zomers, wanneer de schepen erdoorheen gaan, ook al heb ik horen zeggen dat de Finnen in sommige heel koude winters glijdend over de zee op hun sledes tot aan Riga zijn gekomen. Roerloos is die zee, maar ik weet dat het daar in de diepte woest kolkt, dat die zee wil uitbreken, net als de Dvina in de lente, als die zijn schild van ijs laat knappen en ik hoor hoe hij 's nachts met donderend geluid weer gaat stromen.'

In de mengelmoes van nationaliteiten van het multiculturele Riga waar ze woont, beseft Marina dat je identiteit on-aantastbaar blijft, ook al prefereert ze: 'niet genoemde namen – net als pianoklanken en de nog ingehouden adem van de

winterstorm als hij op het punt staat zich wervelend op de besneeuwde vlakte te storten’, want die ‘trekken me aan en dompelen me in een geheim afwachten. Sterker dan wél genoemde namen, waarover je altijd heel precies moet zijn.’ Er zijn heel veel niet genoemde namen ‘en je moet ze allemaal kennen, op orde houden en nooit kwijtraken’. Zijzelf, ‘zo hebben ze het me gezegd’, is Lets en christen, ‘maar ik spreek Duits en ik heb nooit begrepen wie Jezus Christus is’. Haar grootouders van vaderskant, hij Lets, zij Russisch, zijn joods. Haar Italiaanse, maar ook een beetje Franse grootouders zijn waldenzen. Haar moeder is waldens. Haar vader zou ook joods zijn, maar heeft geen godsdienst. De katholieken in haar familie worden gezien als dommeriken, en niemand legt haar het verschil uit tussen joden en christenen: ‘dat zijn weer van die namen die ik maar moet accepteren zoals ze zijn’. Misschien is dit de reden dat Marina Jarre als volwassen vrouw zo hartstochtelijk is gaan graven in al die namen en woorden, en was dat een poging om het mysterie ervan naar boven te halen, hun vrijheid en vele mogelijke betekenissen. Altijd zocht ze naar precisie, naar iets anders dan de gemeenplaats (of het *idée reçue*, zoals de Fransen zeggen, dat als term beter past bij haar betoog over al die namen die haar zonder nadere uitleg werden voorgehouden).

In 1935, als hun ouders zijn gescheiden, worden Marina en haar zusje bij hun vader weggehaald en door hun moeder naar hun oma in Torre Pellice, Italië, gestuurd. En op dit punt, bij haar aankomst in de streek van de waldenzen, in die wereld die een tragische geschiedenis in zich draagt van vervolging en strijd gevoerd door verre vaders, door trotse, grimmige voorouders die tot iets minder dan een eeuw daarvoor hoog in de heuvels hadden gevochten voor het behoud van hun onafhankelijkheid, een strenge wereld, ook de plaatsnamen

daar ‘droegen de tijd in hun schoot’ – op dit punt, schrijft Jarre, ‘deed de tijd zijn intrede in mijn leven’. De tijd is een van de belangrijke thema’s die de roman zich laten vertakken en tegelijkertijd al zijn delen als een stelsel bij elkaar houden. ‘De tijd verschafte me voor het eerst een verleden, een dikke laag waarin ik kon wegduiken om te ontsnappen aan onderzoeken en aanvallen; het verhaal van mijn kindertijd was alles wat me resteerde van mijn voorafgaande bestaan, want in het bestek van enkele weken kreeg ik een ander land, een andere taal, en andere familie om me heen.’ En hier begint dan het lange tweegevecht van Marina met het Italiaans, dat ze nooit eerder heeft gesproken of geschreven.

Het vreselijke lot van haar vader (die in 1941 vlak bij Riga wordt gefusilleerd tijdens het Bloedbad van Rumbula, samen met al zijn familieleden en een dochtertje dat hij heeft gekregen met een Duitse verpleegster) wordt in dit boek slechts kort genoemd, alsof Jarre hier even opzijstapt voor zowel de grote Geschiedenis als haar eigen, persoonlijke geschiedenis. Pas veel later zal ze dit levensfeit wel tegemoet treden, in wat beschouwd kan worden als een voltooiing van *Verre vaders: Ritorno in Lettonia* (Terugkeer naar Letland, gepubliceerd in 2003).

Jarre blijft dus observeren. Ze portretteert de wereld van de waldenzen, de ‘God van de oompjes’, de vreeswekkende God van haar moeders voorouders, die ze maar moeilijk kan aanvaarden. Ze beschrijft haar puberteit, de conflicten met haar grootmoeder, de gestadige verwijdering, in twee fases van het opgroeien, van haar zusje Sisi, vriendschappen, de eerste verliefdheden, het verlangen naar haar in het buitenland werkende moeder, die ze maar weinig ziet, een verlangen dat nooit als zodanig wordt benoemd. Maar als ze het heeft over de brieven die zij en Sisi haar schreven, springt er opeens een

beeld uit de toekomst naar voren: ‘Ik was al twintig toen ik op een dag de kamer van mijn moeder binnenliep en op haar bureautje een brief in haar mooie, heldere handschrift zag liggen, met de afsluitende groet en haar naam er al onder. Tot op de dag van vandaag kan welke tekst ook in dat handschrift me ontroeren, alsof ik met haar handschrift een intiemere relatie heb dan met haarzelf.’ Deze verstandhouding van liefde, haat, behoefte aan elkaar, wederzijds onbegrip, jaloezie en onwankelbare trouw zal voortduren zolang de moeder leeft. Het fascisme dringt nauwelijks door tot de waldenzenvalleien, behalve dan bij officiële gelegenheden op school, en Marina krijgt er dan ook weinig van mee. Wel appelleert het aan haar voorliefde voor ceremonies en aan haar streven net zo te zijn als de anderen, of liever nog: beter – maar iedere keer doet ze toch iets fout en voortdurend voelt ze zich tekortschieten.

Er is nog iets anders wat op dit punt haar leven binnenkomt: ‘Ik herinner me nog heel goed het moment waarop ik inzag dat als je woorden op een bepaalde, absoluut noodzakelijke manier bij elkaar zet, ze mooi zijn. Toen ik voor de zoveelste keer *Don Carlos* van Schiller herlas [...], las ik over de prins die voor de laatste keer Elisabeth terugziet en zegt: “*So sehen wir uns wieder.*” Ontroerd bleef ik de zin herhalen. Ik hoorde er een heel korte pauze in na dat *so*, en het uitrekken, op weg naar de dood, van het *wieder*. Ik was niet ontroerd omdat de prins ging sterven – dat gebeurt zo vaak in een toneelstuk – maar door de onontkoombaarheid waarmee de woorden waren verbonden of juist van elkaar waren gescheiden, *die* woorden, en precies op *die* manier.’ Jarre weet het nog niet, maar ze is hier gestuit op haar levensbestemming, al zal ze pas vele jaren later echt beginnen te schrijven, in Turijn, als ze al getrouwd is en zwanger van haar eerste kind.

De oorlog speelt zich nog af in een onwerkelijke verte, en staat buiten haar bevattingsvermogen. Als uiteindelijk die oorlog hen wel bereikt, zien we Marina alles weer behoedzaam observeren – maar misschien is bijwonen hier een beter woord –, steeds heen en weer geslingerd tussen de meest uiteenlopende aanvechtingen ('Ik vond het allemaal erg chaotisch, enige lijn in de vele gebeurtenissen kon ik niet ontdekken. Die gebeurtenissen leken op geen enkele manier te passen in mijn eigen, vertrouwde beleving van de Geschiedenis, want daar pasten alleen juichende menigten en keurig opgestelde legers in'). Met dezelfde onverschrokkenheid waarmee ze haar gevoelsleven als kind heeft ontleed en waarmee ze, ook waar het gaat om de meest onzegbare, obscene natuurlijke aandriften, dat zal doen bij fictieve personages in andere boeken, vertelt Jarre over haar weifelende, afstandelijke, weinig genuanceerde beleving van de oorlog en, later, het verzet, over haar problemen en haar jeugdige arrogantie bij het accepteren dat wat tot voor kort iets goeds was geweest, en een vanzelfsprekende plicht, opeens iets verkeerd is geworden. Ze wordt uit balans gebracht, wat er allemaal gebeurt gaat haar begrip te boven, en mensen die ze goed kent ziet ze daden begaan die voorheen ondenkbaar waren geweest, haar eigen oma inclusief, die op 8 september een paar deserteurs verbergt achter de clematis in de tuin, en die ervoor zorgt dat ze hun uniforms uitdoen en ze burgerkleren geeft. En ze is zich zeer bewust van haar gebrekkige functioneren in dit alles: 'Over het algemeen was ik een voorzichtig meisje, ik liet me niet gauw meeslepen, vaak was ik zelfs nogal laf.'

Ze kan het niet opbrengen resoluut over de drempel te stappen, schrijft ze, ook niet als enkele van haar vrienden bij het verzet gaan en een van hen sneuvelt. Kort daarna komt Marina een leraar van haar tegen, Franchi, van wie ze weet dat hij antifascist is. Hij komt uit de richting van het dorp,

loopt nogal wankelend, en vraagt haar of ze al weet dat die vriend is doodgeschoten. Pas later ‘begon me iets te dagen: Franchi was niet dronken, hij liep te wankelen omdat hij wanhopig was. Hij verweet zichzelf dat hij, met al zijn inpraten op die jongen, Sergio richting de dood had gestuurd. [...] voelde ik [...] een soort respect. In dat gewagel van hem zag ik de wanhoop van het ware mededogen, het mededogen dat ikzelf nog niet had leren kennen omdat ik nog steeds alleen maar kon meevoelen met mensen met wie ik me kon vereenzelvigen.’ Over mededogen, en over haar moeite het voluit te omarmen, stelt Marina zich vele vragen, ook als ze uiteindelijk besluit om, als koerierster, toch mee te doen aan enkele verzetsacties; maar ‘ik voelde mijn woede koken toen ik, vanuit een tram die moest omrijden, in de Corso Vinzaglio de mensen zag die daar waren opgehangen. De heftigheid van mijn woede was des te groter naarmate ik me machtelozer voelde, en in dat specifieke geval werd mijn woede misschien wel sterker aangewakkerd door de walgelijke borden die de gelynchten om hun nek hadden dan door de aanblik van hun wassenbeeldengezichten.’

Alleen het geroep van een jongen die door de vluchtende Duitsers aan het eind van de oorlog uit wraak wordt opgehangen, een nachtelijk roepen om zijn moeder, is in staat haar innerlijke blokkade te doorbreken en stelt haar open voor het ‘ware mededogen’. Een vrouw vertelde haar het verhaal, en toen ‘was ik onverwachts in huilen uitgebarsten, maar de tranen die over mijn gezicht rolden kwamen niet uit mijn boeken of fantasiewereld, en ook niet uit de al min of meer versteende wereld van nog langer geleden: mijn kindertijd. Nee, ze waren opgeweld uit mijn lichaam, dat voor het eerst zich van zichzelf bewust was, en waarin ik graag die onbekende jongen had willen verbergen en beschermen.’

Van de kindertijd in Letland blijft niets over, behalve misschien de roze fata morgana van een lang Baltisch strand waar zij en Sisi schelpen en steentjes verzamelden. Over het lot dat hun vader heeft getroffen, vernemen ze pas iets tien jaar later, maar net zoals dat al eerder was gebeurd met hem als persoon, zakt ook zijn dood, en de verschrikkelijke immensiteit ervan, weg in stilte en verdringing. Maar, schrijft Jarre, ‘zijn dood is in mijn leven achtergebleven als een verborgen zaadje, en terwijl ik voortleefde en ouder werd is dat, door het steeds herinneren, verder uitgegroeid, niet anders dan zoals dat gaat met een lange liefdesaffaire’.

Het derde deel gaat over haar als volwassen vrouw: met haar onthechte, soms vervreemdende manier van kijken, niet zelden door een filter van subtiele en aangename humor, vol verrassende observaties en bespiegelingen, vertelt Jarre eerst over haar beleving van het ouder worden, haar veranderende verbeelding, intellectueel functioneren, dromen en verlangens, over het kleine dagelijks leven van een weduwe. (We lezen hier proza over de ouder wordende vrouw dat tot het hoogste en belangwekkendste van de Italiaanse literatuur mag worden gerekend. Ze zal later, toen ze al veel ouder was en haar levens-einde naderde, nog eens, en op even onvergetelijke, misschien nog indringender wijze, over het onderwerp schrijven: in *Il silenzio di Mosca* (De stilte van Moskou). Met dezelfde golfbeweging van het eerste deel gaat ze daarna weer terug in de tijd, naar toen ze een jonge getrouwde vrouw was, naar het moment waarop ze moeder wordt en ze zich haar lichaam pas echt eigen maakt (‘Als vrouw ben ik uit mezelf geboren moeten worden, ik heb me samen met mijn kinderen op de wereld gezet’), naar het zware leven als huisvrouw, lerares Frans op een school in een buitenwijk van Turijn, moeder van vier kinderen, echtgenote, en uiteindelijk dan schrijfster, ook al

besteedt ze maar weinig woorden aan wat haar meest wezenlijke ondergrondse levensvervulling zal gaan worden: ‘de behoefte om te transformeren, de drang om te verbeelden, te hervormen, de overtuiging dat alles kan worden herschapen en weergegeven’.

Ja, ze is een zeer fijnzinnige zwerfhond, en hier komen we bij het andere grote thema van *Verre vaders*: het gemis van een afkomst, van een ‘vaderland’, van een eenduidige identiteit. Een gemis dat haar soms kan vervullen met trots, dat ze dan weer betreurt, en soms alleen maar registreert als feitelijkheid. En buitenstaander voelt ze zich evenzeer in de wereld van de waldenzen, ook al behoort ze daar tot op zekere hoogte wel toe: ‘Er was geen binding tussen mij en die wereld, die altijd buiten mij bleef. Nee, die armelijke stenen huizen in de schaduw, die vier puntige bergtoppen, de vrouw met de hoge, heldere stem en die bijzondere r waren geen familie van mij. Hun geschiedenis ging niet aan mij vooraf, ik was daar niet uit voortgekomen.’ Een ander thema van belang is de schommeling tussen afstand dan wel nabijheid tot haar moeder en haar wortels. Een veelzeggend beeld is hier dat van de pasgeboren eendenkuikens die achter de kar aan lopen waarop de twee zusjes het woud uit rijden waar ze zijn verstopt voor hun vader – en daarmee ook hun kindertijd achter zich laten. Een leven lang zal de verscheurende, niet te verzachten, weggedrukte pijn worden ontweken. Met *Ritorno in Lettonia* is ze vele jaren later misschien voor een deel deze verminking te boven gekomen.

Verre vaders is een boek van steen en schitteringen. Marina Jarre is geen metafysische schrijfster, ze laat zich nooit verleiden tot hard roepen of extremen (‘Ik huil niet en verbaas me niet, ik vertel’). Haar proza blijft altijd droog, strak en prachtig, ook in passages van de allergrootste intensiteit. En mis-

schien is het wel hierom dat de momenten waarop ze wél lyrisch schrijft, haar magnifieke metaforen, sommige ongelooflijke inzichten bij het indringend bestuderen van de menselijke geest, met zo veel emotie en levendigheid op ons afkomen, groots als het schouwspel van een natuurverschijnsel, als het kapot knappende ijs van de rivier de Dvina. *Verre vaders*, dit zo ondefinieerbare, originele boek, was iets dat geheel ontbrak in het toenmalige literaire landschap van Italië, en onbewust lijkt het de hausse aan autobiografische fictie van de huidige tijd, en de nieuwe richtingen daarin, aan te kondigen. En daarom is het ook een boek dat ons nog veel heeft te zeggen over schrijven en over mensen, in onze tijd en in onze toekomst – want dat is wat grote boeken doen. Die gaan altijd door, en zorgen dat wij doorgaan.

Maart 2020

De cirkel van licht

Voor mijn zus Sisi

Er zijn dagen dat de hemel boven Turijn immens is. Dagen van een zomerhitte die al vanaf de vroege ochtend de horizon doet zinderen, die aan de ene kant de heuvels vertroebelt, aan de andere kant de bergen. Bij zonsopgang ritselen de bomen met weidse, bladerrijke golven in een trage, continue beweging die zich uitspreidt over de hele stad. De hemel omspannt het geheel en is overal even opaak en geel-grijs, even roerloos en zonder een enkele wolk. Tegen deze hemel zwermen en kwetteren de zwaluwen. Iets later, tegen achten, sluiten de steeds langzamer golvende bomen zich om de vogelzang, tot hun beweging geheel tot stilstand komt. De hemel wordt dan felgeel en het geluid van auto's begint de straten te vullen.

Toevallig hoor ik Gianni en een paar van zijn vrienden praten over hoe Turijn was in hun kindertijd en tienerjaren, toen ze nog gingen schaatsen op de 'Italia'. Hier was toen dat loopbruggetje over de spoorbaan, daar liepen ze door de straat met de bordelen, of door die Via Roma van vroeger, nog bochtig, en vol met oude winkeltjes. Turijn eindigde bij het Mauriziano-ziekenhuis, daarachter waren alleen nog maar grasvelden.

Als ze over dit Turijn praten zijn Gianni en zijn vrienden absoluut niet droevig, ze voelen geen enkel gemis. Ik heb Gianni alleen een keer horen zeggen dat hij het jammer vond dat een paar jaar geleden de rails van tramlijn 8 zijn weg-

gehaald. ‘Die kijken nog wel op hun neus,’ zei hij wrokkig, ‘als er straks geen benzine meer is!’ En toen hij op een dag door het Valentino-park liep, vond hij het ook jammer dat daar de reusachtige araucaria uit de botanische tuin was omgehakt; een stuk stam ervan stak als een enorm grijs wrakstuk nog door de omheining heen.

Hij praat over mensen, en terwijl hij praat verkleint de stad zich tot een nauwe cirkel waarin iedereen elkaar kent.

‘Die had als klein meisje al kromme benen,’ mijmert hij bij een voorbijkomende vrouw.

‘Ken je haar?’

‘Nee, maar we zaten bij elkaar op de lagere school, zij zat ook op de Silvio Pellico.’

Hij mist dat Turijn van vroeger niet, bedenk ik, omdat hij het helemaal niet kwijt is. Hij is zijn kindertijd niet kwijtgeraakt.

Vaak benijd ik anderen hun kindertijd. Het overkomt me zelfs dat ik opeens jaloers ben op een kind in een wandelwagen of op jonge zwangere vrouwen, met hun keurige, sierlijke buiken. Het is een jaloersheid die oplaait uit het ongemak dat ik altijd al in me draag, uit het hinderlijke besef dat ik me beter op de hoogte moet stellen, dat ik buitengesloten ben, en uit het heimwee naar het oude Turijn, dat ik wél voel, het oude Turijn waaruit, onveranderd, het kind in de wandelwagen en de jonge elegante vrouw met haar dikke buik voortkomen.

Het heimwee dat Gianni en zijn vrienden niet lijken te voelen, voedt zich met dat wat ik niet weet, met dat wat ik niet heb gezien, met geuren die ik niet heb geroken, met het bestaan van de ander die ik niet was.

Ik woon al meer dan dertig jaar in Turijn, en de nieuwe stad, die de oude kern omringt, ken ik door en door. Die is samen met mij gerijpt en ouder geworden, met in het noorden

en westen de enorme boulevards geflankeerd door een ononderbroken rij hoge huizen, met de nieuwe villa's in de luxe woonwijken op de heuvel, en met de enigszins nevelige en schaarser bebouwde buurten bij de snelweg naar Milaan, waar je overal benzinstations ziet, en hogerop allerlei reclameborden.

Ooit heb ik een zomer lang door Turijn gelopen met een botanisch handboek. Om vijf uur 's middags ging ik de straat op en wandelde dan langs de buitenkant van grote tuinen in het centrum en de Crocetta-buurt, of ik ging de parken in. Ik probeerde dan de bomen die ik zag met behulp van de beschrijvingen en illustraties in het boek hun naam te geven.

De zomerwind deed stoffige flarden papier opwaaien naar de dikke kruin van de witte paardenkastanjes. In de tuin eraanast bloeide een honingboom, terwijl in een klein parkje in Via Bertolotti de acacia's in bloei stonden. In het La Marmora-park waren de bladeren van de judasboom – die bij zons- ondergang soms donkerblauw lijken onder de onweersluchten die in de zomer altijd maar over de stad trekken, als zwarte sluisdeuren die open- en dichtgaan, nu eens in het noorden, dan weer in het zuiden – die bladeren van de judasboom, zei ik, waren van een intens lichtgroen, met een blauwig schijnsel.

Als ik zo om me heen keek – zou dat een vleugelnoot zijn of een hemelboom? – werd ik soms overvallen door vage, onduidelijke opwellingen van solidariteit jegens de mensen die, net als ik, in de volle zomer door de straten van Turijn liepen.

Terwijl ik langs al die plaatsen wandelde, straat na straat, over stoffige trottoirs bezaaid met stukken papier, platgetrapte ijsjes, condooms, injectienaalden, hondenpoep, werd de straat gaandeweg dé plaats, de enig mogelijke plaats, niet meer te onderscheiden van andere plaatsen, en alle mensen op die

trottoirs, en ik tussen hen in, waren ook niet meer van elkaar te onderscheiden.

Ik zag opeens nieuwe blokkendozen van gebouwen aan nieuwe modderige, eindeloze en naakte boulevards, gebouwen die zo ver uit elkaar kwetsbaar leken in hun eenzaamheid, maar daarna geordend werden in zanderige kringen met dunne boompjes – netelbomen? Of er waren opeens rechte rijen esdoorns die de grote parkeerplaats tussen het San Giovanni Vecchio-ziekenhuis en het Beursgebouw omzoomden. Het waren gewaagde veranderingen, die natuurlijk zouden leiden tot latere, ook weer avontuurlijke aanpassingen, door een onzichtbare hand, allemaal in slechts één nacht verricht. Discutabel waren zeker de telefooncellen, een exacte kopie van de machines uit sciencefictionfilms om door ruimte of tijd te reizen. Machines die in die films inderdaad net zo normaal zijn als deze telefooncellen in Turijn, die ons iedere dag doen beseffen dat we wel zo'n reis kunnen gebruiken, dat die reizen heel natuurlijk zijn.

Dit is de plaats zonder naam, die gelijk is aan andere plaatsen, en mijn tijd, die gelijk is aan de tijd van alle anderen. Ik zal niet meer vluchten.

Toen ik als klein meisje fantaseerde over weglopen van huis, was Italië het land waar ik naartoe wilde vluchten. Italië, het geboorteland van mijn moeder, waar het altijd warm was en je heel lang in de tuin kon blijven. De diarree die ik in de zomervakanties daar altijd kreeg van te veel onrijp fruit, had ik daar best voor over.

Mijn zus en ik zijn geboren in Riga.

Een foto van mij toen ik vijf was: mijn haar in twee staartjes aan weerszijden van mijn piepkleine gezicht; gekleed in het mooie gestreepte fluwelen jurkje – zoals al mijn jurken door mijn moeder uitgekozen – met daaroverheen het dunne huis-